

INTERVJU – ŽELJKO JOVANOVIĆ >

Ti ćeš biti neko

sonja čirić

"DANAS SU ROMI ŽRTVA LEVIJATANA, SUTRA ĆE NAĆI NEKU DRUGU ŽRTVU, A POTOM ĆE DRUŠTVO I DRŽAVA POSTATI ŽRTVA. DA NE IDEM PREDALEKO PODSEĆAJUĆI KAKO SU NACISTI I HITLER POČELI, POMENUĆU DA JE TAKO POČEO SALVINI U ITALIJI"

Željko Jovanović je direktor programa Romske inicijative u Fondacijama za otvoreno društvo i predsedavajući Upravnog odbora Evropskog romskog instituta za umetnost i kulturu sa sedištem u Berlinu. Institut je osnovan pre tri godine kao prva organizacija te vrste posvećena isključivo Romima, najbrojnijoj manjini u Evropi – ima ih oko 12 miliona. Kako je istakao "Njujork tajms" u opširnom tekstu povodom otvaranja, cilj Evropskog instituta za romsku umetnost i kulturu je da predstavlja rad izvođača, umetnika i mislilaca Roma. O tome se u Srbiji malo zna.

"VREME": U vašoj biografiji piše da potičete iz porodice koja je obrazovanjem uspela da prevaziđe ekstremno siromaštvo. Molim vas, opišite svoje lično iskustvo, kao primer drugima.

ŽELJKO JOVANOVIĆ: Moji roditelji su u detinjstvu i mladosti češće bili gladni nego siti. Moja baba Vera je radila kao čistačica u pošti, ali i prosila u selima oko Mionice, jer kao samohrana majka nije mogla da othrani petoro dece. Sećam kako smo jedva čekali da se vrati iz sela, da otvorimo torbu i vidimo šta je donela za jelo. Moja majka je odrasla u kući pored reke Ribnice, u kojoj nije bilo poda već samo zemlja. Međutim, ona je želela da se školuje pa je radila domaće zadatke tako što otvori šporet da bi od vatre imala svetlosti da može da čita, jer nisu imali struju. U školi je nosila odeću i obuću koju je mogla da nađe ili ako joj neko da iz milostinje, naravno, nikad njene veličine, pa je uvek doživljavala podsmev i ponižavanje od druge dece.

Uprkos siromaštvu, ona je uspela da dođe do univerzitetskog obrazovanja i nakon toga kasnih sedamdesetih dobije posao u poreskoj upravi. Oskora je u penziji. Njene priče o mucu, siromaštvu, porodičnom i klasnom nasilju, rasizmu, ali i o borbi da uprkos svemu uradi sve što može da stvori uslove za bolji život za mene nego što je ona imala, bili su ključni za moje odrastanje i razvoj jer mi je uvek govorila, često šapatom dok spavam: "Ti ćeš biti neko."

Završio sam Pravni fakultet u Beogradu i master studije javne uprave na Oksfordu. Već 20 godina sam posvećen borbi za svoj narod, a u poslednjih devet godina, kao direktor programa Romske inicijative u Fondaciji za otvoreno društvo, imam veliku čast da vodim tim veoma sposobnih i predanih ljudi koji radi širom Evrope, od Španije do Turske, na inicijativama u oblasti obrazovanja, preduzetništva, kulture i najviše na polju političke participacije Roma. Mi verujemo da Romi mogu da budu neko i nešto.

Poznato je da su predrasude o različitosti u osnovi neslaganja među narodima. U slučaju Roma, postojeće predrasude je moguće demantovati dokazima, na primer diplomom. Međutim, školovanje nije besplatno, a Romi su često deo siromašne populacije. Da li, po vašem mišljenju, u tom smislu ima rešenja i ko bi trebalo da pomogne?

Obrazovanje je, naravno bitno, ali daleko od toga da kad završimo školu, mi možemo da prebrodimo rasizam koji nas sustiže na svakom koraku. U školama romska deca dobijaju kompleks niže vrednosti od ranih godina, koji ostaje uklesan u njihov dalji razvoj. Pri zapošljavanju, Romi mogu da dobiju šansu ukoliko, recimo, obave prvi razgovor sa poslodavcem preko telefona. Međutim, kada se lično pojave, kada se čuje u kom naselju žive, ili ako imaju ime koje je islamskog porekla, onda ih odbiju uz obrazloženje, u najblažem slučaju, da radno mesto više nije slobodno, ili, u najbrutalnijem, da ne žele da zaposle Cigane. Čast izuzecima onima koji nisu Romi, a koji nas tretiraju na fer način, kao i što su retki Romi koji tvrde da u svom životu nisu osetili rasizam. Ali, njih je toliko malo da su oni potvrda pravila da je rasizam deo života Roma.

Ovakva situacija je pogoršana nakon finansijske krize 2008. godine, kada je počeo da se povećava strah i bes ljudi koji su se bojali da će izgubiti posao ili su ga već izgubili. Političari su shvatili da je na izborima mnogo lakše

dobiti glasove ako se napadnu Romi nego ako preuzmu odgovornost za uzroke finansijske krize. Sa jedne strane, su to bili političari kao što su Nikolas Sarkozy ili Emanuel Vals u Francuskoj, Silvio Berlusconi u Italiji, drugi iz partija desnog ili levog centra, kao i, naravno, ekstremna desnica kao što je Jobik u Mađarskoj, Liga severa u Italiji (koja je čak vodila i italijansku vladu doskora). Zajedničko svim ovim političarima je da su iskoristili predrasude koje već postoje i dobijali podršku glasača vodeći politiku protiv nas.

Kako je nastao Evropski institut za umetnost i kulturu Roma?

Za razliku od drugih naroda koji imaju nacionalnu državu, mi Romi smo svoj identitet razvijali kroz instituciju porodičnog nasleđa, života u romskim naseljima i interakciju sa onima sa kojima smo živeli. Kulturni obrasci našeg identiteta su mnogo fluidniji, kompleksniji i bogatiji, po mom mišljenju, ali takođe i teži za formiranje kolektivne svesti o zajedničkoj pripadnosti, solidarnosti i saradnji. Već nekoliko decenija, stvaranje kulturnih institucija je aspiracija romskih intelektualaca, umetnika i kulturnih radnika. Naš narod živi skoro u svim državama Evrope, tako da postoje mnoge organizacije i inicijative u domenu kulture. U tom kontekstu, želeli smo da postavimo instituciju koja bi bila inspirisana nemačkim Gete institutom ili španskim Servantesom, dakle, da ima institucionalnu vezu sa državama, ali i da bude nezavisna i da je vode Romi širom Evrope. Dakle, ideja Instituta je da mi Romi čuvamo, razvijamo, unapređujemo i predstavljamo svoju kulturu i identitet s ponosom.

Naravno, i danas ima ljudi koji kažu da ovakva inicijativa nema smisla jer ima drugih prioriteta u životu Roma, kao što je siromaštvo. Naš odgovor je – siromaštvo je posledica sistematskog osiromašivanja naše populacije. Institucije Evropske unije država u kojima žive Romi su jedine institucije koje mogu da podignu ljude iz siromaštva. Institut niti to može, niti mu je to uloga, kao, uostalom, ni jednoj drugoj kulturnoj instituciji. Uloga Instituta je da podiže svest kod Roma i drugih o našoj istoriji, kulturi, kako bi se stvorila drugačija slika o nama i o tome ko smo mi.

Zašto je Institut osnovan u Berlinu a ne u Beogradu?

Mi smo pri Fondaciji za otvoreno društvo, zajedno sa Alijansom Roma intelektualaca, započeli inicijativu za stvaranje Evropskog romskog instituta za umetnost i kulturu. Vodili smo aktivne pregovore sa Savetom Evrope i 47 zemalja članica pune četiri godine. Kada je odluka o osnivanju doneta, bilo je neophodno da se odluči gde će biti sedište Instituta. Nemačka vlada je ponudila gostoprimstvo sedištu Instituta u Berlinu. Pre tri godine, u zgradi Ministarstva inostranih poslova Nemačke, svečano smo ozvaničili početak rada Instituta. Danas Institut ima svoj izložbeni prostor tik uz nemački Bundestag i s ponosom predstavlja romsku kulturu događajima ne samo u Berlinu već širom Evrope.

Vlada i predsednik Srbije su ponudili i pomogli da Institut otvori prvu filijalu u Evropi baš u Beogradu. Da nije došlo do pandemije, to bi se desilo otprilike u ovo vreme. Morali smo da odložimo plan za svečano otvaranje prostora u centru Beograda. Pošto je Institut u velikom delu organizacija zasnovana na članstvu, imamo članove i iz Srbije.

Naravno, kada se otvori filijala u Beogradu, nadam se da će Institut doprineti intenzivnijem radu romskih umetnika i kulturnih radnika u Srbiji.

S obzirom da se Institut nalazi u Berlinu, da li se, osim kulturom i umetnošću, bavi i istorijom Holokausta?

Institut se bavi romskom istorijom u kojoj stradanje i genocid u Drugom svetskom ratu imaju posebno mesto. Međutim, za razliku od drugih organizacija koje su radile na genocidu Roma u Drugom svetskom ratu, Institut radi na istorijskom istraživanju o otporu koji su Romi pružali nacistima, bilo kao deo armija partizana koji su se borili protiv Nemaca, bilo u samom logoru. Inače, mi Romi širom Evrope proslavljamo svake godine 16. maj kao dan ustanka Roma u Aušvicu 1944, kada su iznenada napali SS ovce koji su došli da ih pošalju u gasne komore.

Kako ocenjujete odnos našeg društva prema Romskoj zajednici u poređenju sa situacijom u Evropi?

Stagnira već godinama. Kada pitate ljude šta se promenilo u njihovom naselju u poslednjih pet godina, manje od 18 odsto kaže da ima promena na bolje, skoro 60 odsto da se ništa nije promenilo, dok više od 23 odsto kaže da se promenilo na gore. Naravno, ima i Srba i drugih naroda koji teško žive a ne samo Romi, pred zakonom su svi jednaki i u pravima i u obavezama. Međutim, kad pogledate poređenje – 73 odsto Roma nije niti u radnom odnosu, ni u obrazovanju, dok je taj broj za oko 30 odsto niži kod Srba i ostalih. Ta razlika od 30 odsto samo pokazuje koliko naša populacija ima nejednaku poziciju u ostvarivanju prava i obaveza iz generacije u generaciju. U našem regionu, Srbija u poređenju sa drugim zemljama beleži lošije rezultate od Severne Makedonije i slična je Albaniji i Crnoj Gori, iako je najveća ekonomska sila u regionu.

U zemljama zapadne Evrope situacija je utoliko bolja ukoliko je bolje ekonomsko okruženje iako rasizma ima u svakoj zemlji. Romi u zemljama Balkana znaju da će naići na rasizam kuda god idu, ali i dalje odlaze na Zapad, jer mogu da žive bolje od svog rada i obrazovanja svoje dece. Sa druge strane, situacija u, recimo, Mađarskoj, Bugarskoj, Slovačkoj je gora u smislu jačine ekstremne desnice koja javno mnjenje i politiku povlači prema sebi.

Nekako baš pred nedavne parlamentarne izbore u Srbiji desno orijentisane organizacije, a posebno Levijatan, pojačale su demonstriranje netrpeljivosti prema Romima. Molim vas za komentar.

Levijatan, po imidžu i diskursu ekstremno desničarska organizacija, pod maskom borbe za zaštitu životinja upada u romska naselja i privatne kuće, maltretiraju ljude i ulivaju strah. Pokazuju silu prema najslabijima, dok im država, bezbednosne službe i policija to dozvoljavaju, a time i ohrabruju da to nastave. Po mom mišljenju, oni su bezbednosna pretnja po građane Srbije i po samu državu jer, po definiciji, država ima monopol nad silom i nasiljem. Oni se tako ponašaju prema nama, sutra će naići neku drugu žrtvu, a potom će društvo i država postati žrtva. Da ne idem predaleko podsećajući kako su nacisti i Hitler počeli, pomenuću da je tako počeo Salvini u Italiji. Dok je napadao Rome i migrante, većina je ćutala, a onda je preuzeo vlast i postao pretnja za mnoge Italijane.

Eskaliranje rasizma u SAD povod je da se u Srbiji, istina vrlo sporadično, progovori i o rasizmu prema Romima.

U našem delu sveta, mnogo ljudi kaže da je Amerika daleko od nas, a mnogi i osuđuju ubistvo Džordža Flojda. Naravno da su osude opravdane, ali nemaju kredibilitet jer većina zvaničnika vlasti nije ni iskrena niti hrabra da prepozna da je rasizam, naročito u državnim organima kao što je policija, problem sa dubokim korenima, a kamoli da reaguju na rasizam i policijsku brutalnost prema najugroženijim manjinama. Mi Romi razumemo i saosećamo sa rasizmom koji, recimo, Srbi trpe u Hrvatskoj, Crnoj Gori ili na Kosovu, međutim, ne nailazimo na razumevanje, saosećanje a kamoli zaštitu kao drugi građani u Srbiji. Levijatan to pokazuje na najočigledniji način.